

УДК 94:627(477.64+477.72)"1941/2013"+069.8

© Златко ЗЛАТАНОВ

ПІДРИВИ ДНІПРОГЕСУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА КАХОВСЬКОЇ ГЕС У 2023 р. МУЗЕЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлено перебіг здійснення підривів ДніпроГЕСу в роки Другої світової війни та Каховської ГЕС під час нинішньої російсько-української війни як яскравих прикладів застосування тактики «випаленої землі»; окреслено наслідки цих злочинних акцій; представлено етапи відновлення Дніпровської ГЕС через долі учасників повоєнної відбудови, матеріали яких зберігаються у фондах Меморіального комплексу; показано перспективи відновлення Каховської ГЕС, вплив її знищення на глобальну екологічну та економічну ситуацію в усьому світі.

Ключові слова: ДніпроГЕС, Каховська ГЕС, війна, гідроелектростанція, Вермахт, Червона армія, РФ, Україна, Меморіал.

6 червня 2023 р. відбувся нечуваний акт екоциду й воєнний злочин РФ – підри्व Каховської ГЕС. Одна з найочевидніших причин цього теракту – спроба завадити контрнаступу Збройних сил України.

Подібні випадки вже траплялися у світовій історії. Скажімо, ДніпроГЕС у м. Запоріжжя в роки німецько-радянської війни було підірвано двічі – як при відступі Червоної армії в 1941 р., так і при відході частин Вермахту в 1943 р.

Знищення гідроелектростанцій під час бойових дій можна вважати складовою тактики «випаленої землі». На сьогодні ця тактика заборонена Протоколом I Женевської конвенції від 8 червня 1977 р. [6].

Улітку 1941 р. з наближенням німецьких військ радянське командування замінувало ДніпроГЕС. Цей енергетичний гігант, створений іще в 1932 р., спочатку мав назву «Дніпрельстан». Коли стало зрозуміло, що РСЧА не в змозі стримати наступ Вермахту на правому березі р. Дніпро, командування Південного фронту ухвалило рішення про підри्व, щоб німці не використали греблю як переправу.

18 серпня 1941 р. на гідроелектростанції пролунали вибухи. Оскільки більшовицька влада не проводила попередньої евакуації місцевого населення, за деякими підрахунками, через руйнівну силу води загинули від кількох тисяч до

десятків тисяч цивільних людей. Окрім того, є свідчення про втрати серед військовослужбовців РСЧА. Історик Федір Пігідо-Правобережний у своїй праці «Велика Вітчизняна війна» зазначав, що через потік води «загинула велика сила червоноармійців і офіцерів із артилерією та військовим спорядженням. Розповідали, що загинуло в плавнях тоді десь 20 000 червоноармійців. Цілком зрозуміло, що перевірити кількість тих, що загинули, неможливо. Отже, називаю цю цифру з застереженням. Крім війська загинуло в плавнях десятки тисяч голів скоту та багато людей, що там були на роботі» [13, 52].

Дослідник А. Румме у своїй статті «Скажіть людям правду», надрукованій у збірнику «Социологические исследования» в 1990 р., писав про 75–100 тис. загиблих унаслідок підриву ДніпроГЕСу [11, 201]. Утім, точна кількість осіб, які стали жертвами вибуху гідропоруди, на сьогодні достеменно не відома.

У головній експозиції Музею представлений щоденник майора Костянтина Сілуанова – свідка знищення греблі ДніпроГЕСу, застосування радянської тактики «випаленої землі». Він служив у 18-й армії Південного фронту. У щоденнику є цікаві записи: «...19.08 відкрили шлюзи на Запоріжжі. Залиті всі плавні. Прохідність для німців стала неможливою. Зроблено без попередження. Немало жертв і у нас. Багато хто, не встигнувши пройти плавні, втопився. Немало залишено й машин. Судячи з обстановки, форсування Дніпра в районі Нікополя навряд чи буде. Точніше воно буде в районі Запоріжжя й Каховки, а тоді ми знову в мішку...» [25].

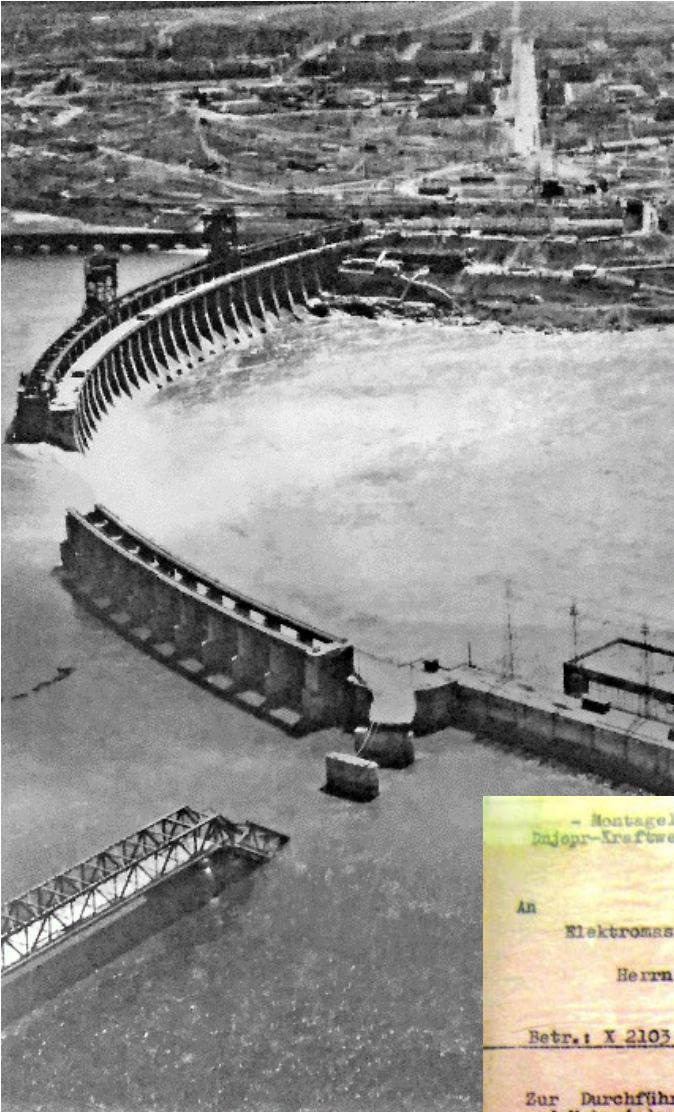
Слід зауважити, що підриг ДніпроГЕСу не завдав суттєвих перешкод гітлерівським військам і не зміг надовго стримати їхню переправу на лівий берег р. Дніпро.

Із захопленням м. Запоріжжя німці у грудні 1941 р. розпочали роботи з відновлення ДніпроГЕСу, оскільки під час відступу радянські війська не встигли знищити все обладнання станції. Упродовж зими 1941–1942 рр. запрацювали генератори. Навесні та влітку 1942 р. окупанти частково відновили роботу енергетичного гіганта. У місті почав ходити трамвай [38].

Але ближче до кінця року нацисти почали вивозити цінне обладнання ДніпроГЕСу до Німеччини. Так, у головній експозиції Національного музею історії України у Другій світовій війні міститься документ німецькою мовою, в якому йдеться про вивезення генераторів машинного відділення, вочевидь, для ремонту.

У фондах Музею зберігається також унікальний фотоальбом унтерофіцера Вермахту під назвою «Моя служба», в якому є чимало світлин 1942–1943 рр. із зображенням ДніпроГЕСу. Фото дають яскраве уявлення про етапи відновлення станції. Зокрема, на світлинах 1943 р. гребля вже повністю функціонує.

Навесні – восени 1943 р. нацисти мінували гідропоруди на випадок відступу. 14 жовтня 1943 р. Червона армія заволоділа всією лівобережною частиною м. Запоріжжя. Саме цей день у радянській історіографії вважався офіційним

Зруйнована гребля
ДніпроГЕСу. 1941 р.
Із альбому фотографічної служби
4-го авіакорпусу Люфтваффе [15].

- Montageleitung
Dnjepir-Kraftwerk 24.9.42 18

An
Elektromaschinelle Abteilung II
Herrn KVR Stief

Betr.: X 2103 B 22 Waggonbedarf für Transporte nach der Fabrik

Zur Durchführung der geplanten Transporte von Maschinenteilen und Material nach unserer Maschinenfabrik, bitten wir um Stellung der nachfolgend aufgeführten Waggon:

6	Waggon, offen (Bung-Wagen)	zur Verladung von Statorteilen.		
1	Waggon	"	"	" Altkupfer
2	Waggon	"	"	" Statorblechen

Das obige Material ist ab.1.10.42. versandbereit.

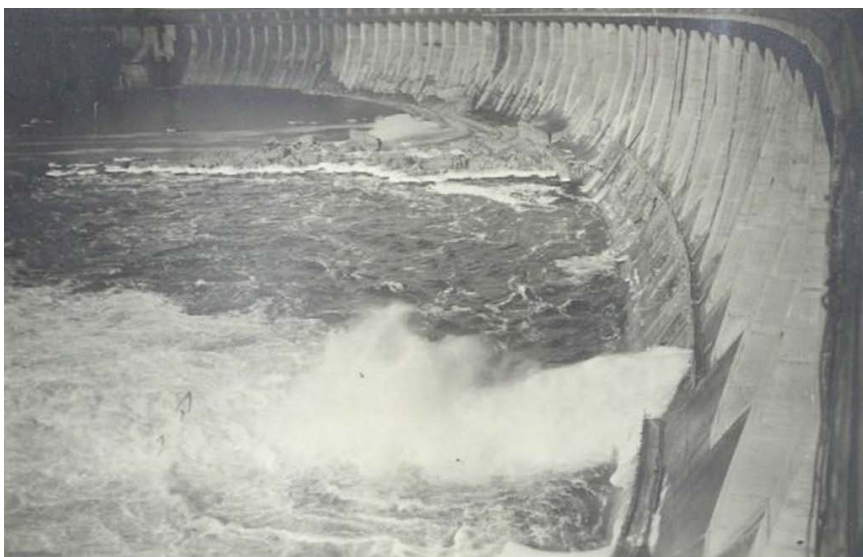
1 Spezialwaggon zur Verladung der Generatorwelle von Maschine VI
Gesamtgewicht ca. 70 to Länge 11 m Höhe 1.5 m.

Der Spezialwaggon wurde bereits bei der Fabrik angefordert - die Zuteilung der Fahrtnummer wird von Seiten der OT-Zentrale erfolgen müssen. Der Waggon soll 2 mal fahren - für den Transport je einer Welle.

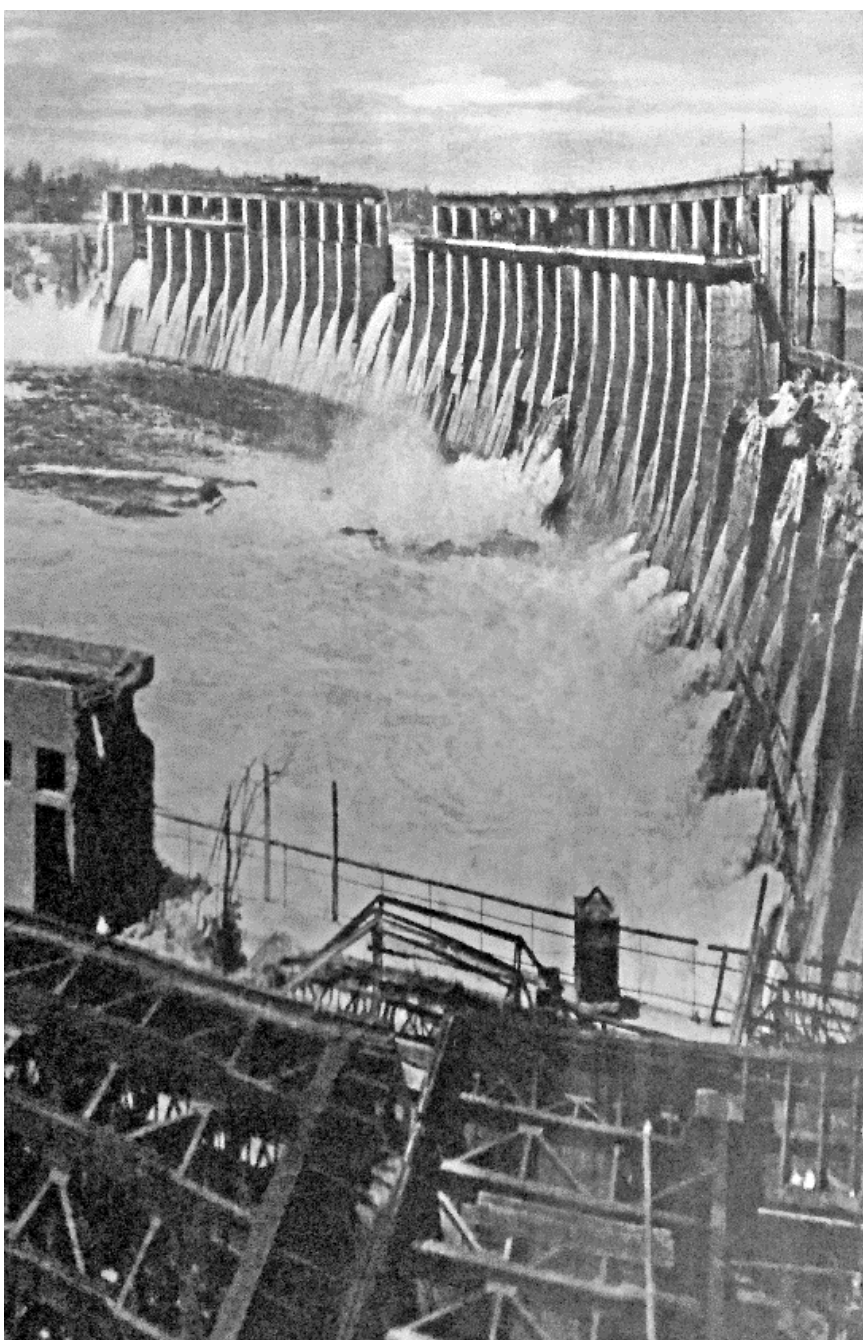
Versandbereitschaft der ersten Welle	10.10.42.
" " " zweiten "	1.11.42.

AEG - Montageleitung
[Signature]

Повідомлення
про вивезення устаткування
ДніпроГЕСу до Німеччини.
1942 р. [35].

Шлюзи ДніпроГЕСу.
Фото з альбому «Моя
служба» унтерофіцера
Вермахту. 1943 р. [23].

Підірвана гребля
ДніпроГЕСу. 1943 р.
Фото Л. Трифона [20].

днем визволення обласного центру від гітлерівців, хоч насправді о. Хортиця та правобережна частина населеного пункту були відвойовані до 30 грудня 1943 р. Ще 28 грудня 1943 р. німці підірвали ДніпроГЕС. Були зруйновані машинний зал, пульт управління, все електрогосподарство та аванкамерний міст [9]. Також частково постраждала гребля, в якій виникли проломи. Деякі джерела писали про те, що сама гребля залишилася неушкодженою, але це спростовують численні фото з фондозбірні Меморіалу.

У Музеї зберігається комплекс матеріалів уродженця Чернігівської області Миколи Кузьмича, який брав безпосередню участь у будівництві та відновленні ДніпроГЕСу. Від 1927 р. до 1941 р. працював на станції теслярем, потім електромонтером. Учасник Другої світової війни, зазнав поранення. У 1945–1957 рр. був на відновленні ДніпроГЕСу слюсарем, токарем та інструментальником, нагороджений медаллю «За трудову доблесть». У повоєнний час також удостоєний багатьох інших відзнак [31].

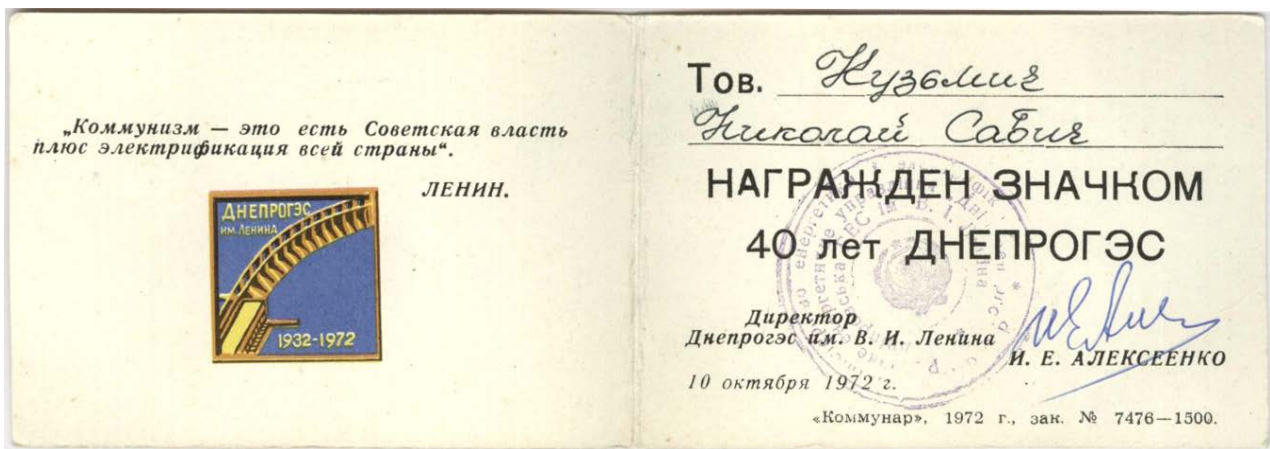
У фондах Меморіалу зберігаються також матеріали Івана Барнаша – людини, яка майже все життя пропрацювала на ДніпроГЕСі, брала участь у його відновленні. Він народився в с. Верхній Рогачик на території сучасної Херсонщини. Від 1931 р. до 1941 р. трудився на будівництві, експлуатації та ремонті обладнання Дніпровської ГЕС. Після підриву гідропоруди 18 серпня 1941 р. був переведений на Курахівську теплову електростанцію поблизу м. Курахове сучасного Покровського району Донецької області, де на демонтажі працював до 18 жовтня 1941 р. Іванові Барнашу не вдалося евакуюватися з рештою робітників. Йому довелося приїхати в село, де жили батьки. На початку квітня 1944 р. він був призваний до лав РСЧА. У вересні 1944 р. по закінченні школи сержантського складу направлений на фронт. Із боями пройшов через Польщу до Німеччини. Після війни повернувся в м. Запоріжжя й почав працювати на відбудові Дніпровської ГЕС бригадиром монтажників обладнання. У вересні 1958 р. переведений на експлуатацію. Працював на станції до виходу на пенсію в 1976 р. За участь у відбудовчих роботах нагороджений орденом «Знак Пошани», а за роботу з експлуатації – медаллю «За трудову доблесть» [17].

Від 1928 р. на будівництві ДніпроГЕСу працював уродженець Брянщини Костянтин Бобок. Він проводив роботи з установа гідротурбін. У 1941 р. пішов на фронт, у бою зазнав важкого поранення й був відправлений у тил. Із 1944 р. брав участь у відновленні гідроелектростанції. Працював на Дніпровській ГЕС до виходу на пенсію в 1963 р. [17].

Відновлення ДніпроГЕСу зайняло тривалий час і тривало в повоєнні роки. Для пришвидшення відбудови були організовані соцзмагання між будівельними бригадами. У цій масштабній роботі брали участь і жіночі колективи, що підтверджують численні матеріали із фондозбірні Меморіального комплексу.

Відродження ДніпроГЕСу.
1944 р. [19].

Посвідчення до значка «40 років ДніпроГЕС»
Миколи Кузьмича. 1972 р. [21].

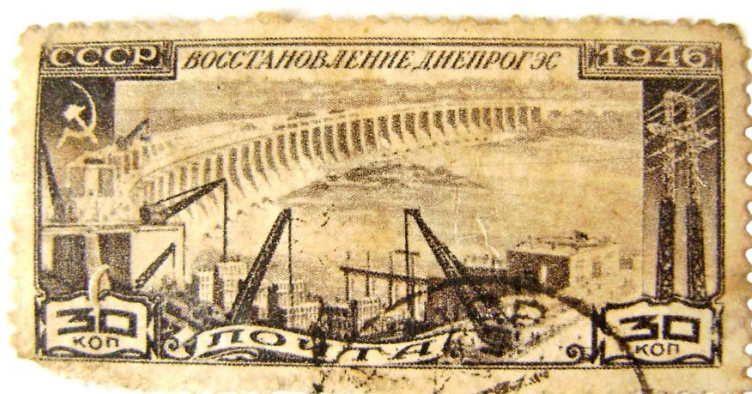
Трудова бригада
станції
ДніпроГЕС.
У першому ряду
другий
ліворуч –
Іван Барнаш.
1959–1960 рр.
[22].

Бригада
бетонниць під
керівництвом
Поліни Шило
в період
відновлення
ДніпроГЕСу.
1946 р. [33].

Поштова марка
«Відновлення ДніпроГЕСу».
1946 р. [24].

Серед учасниць відбудови станції – уродженка с. Нижній Рогачик на території сучасної Херсонщини Поліна Шило. Вона приїхала до м. Запоріжжя в 1944 р. Очолювала молодіжну бригаду бетонниць, яка виконувала будівельні норми на 150–170 %, змагаючись із бригадою Параски Коробової. За наполегливу працю Поліна Шило у 1947 р. була нагороджена орденом Леніна. Від 1949 р. до виходу на пенсію в 1984 р. працювала на ДніпроГЕСі машиністкою крана [34]. У Музеї серед матеріалів Поліни Павлівни зберігаються комбінезон, робочі рукавиці та хустка, якими вона користувалася на гідроелектростанції [26; 27; 28].

«Суперницею» Поліни Шило була вже згадана Параска Коробова. Долі двох жінок доволі схожі. ДніпроГЕС відіграв у їхньому житті важливу роль.

Параска Коробова також у 1944 р. приїхала працювати на відновлення станції. Спочатку була підсобною робітницею, потім очолила бригаду бетонниць. У 1948 р. за трудові успіхи була нагороджена орденом Леніна. Після введення ДніпроГЕСу в експлуатацію теж почала працювати кранівницею. І навіть після досягнення пенсійного віку в 1971 р. продовжувала роботу на Дніпровській ГЕС, обіймаючи цю посаду [29].

Ганна Лошкарьова, ще одна учасниця відновлення ДніпроГЕСу, прибула до м. Запоріжжя в 1944 р. Працювала підсобницею, бригадиркою, а згодом інструкторкою стахановського методу. Була удостоєна урядових нагород та почесних грамот [32].

Загалом відновлення гідроелектростанції набуло неабиякого розголосу. Про нього писали в газетах, сповіщали по радіо, намагаючись показати здобутки повоєнної відбудови народного господарства. Подія була відображена навіть на поштових марках того часу, про що свідчить відповідний артефакт у фондах Меморіалу.

На повну потужність ДніпроГЕС запрацював лише в 1950 р. А вже через п'ять років – у 1955 р. – було завершено монтаж першої турбіни Каховської ГЕС – другої в державі за часом створення після Дніпровської. У 1959 р. Каховську ГЕС прийняли в промислово експлуатацію [10].

У повоєнний час і в роки незалежності Каховська ГЕС відігравала важливу роль у постачанні електроенергії до багатьох населених пунктів півдня України. Каховське водосховище використовували для зрошування полів, постачання питної води до кількох областей регіону.

6 червня 2023 р. о 02:50 російські окупанти підірвали дамбу Каховської ГЕС. У масмедіа з'явилася інформація про військову частину РФ, причетну до скоєння цього злочину, – 1-й батальйон 205-ї мотострілецької «козачої» бригади ЗС РФ із м. Будьонновськ Ставропольського краю [39].

Причетність російських окупантів до підриву Каховської гідроелектростанції нині не викликає сумнівів. Підтвердженням факту є, крім іншого, перехоплення СБУ телефонної розмови двох росіян: «...це наші зробили. Це не їхні. Це наші зробили... Це наша диверсійна група. Вони хотіли, ну, типу, цією дамбою

лякати. Пішло не за планом, а більше, ніж вони планували. Будівництво-то що, 50-х років. Швидко поповзла, пішла. А там трохи нижче сафаріпарк був. Коротше, тисячі тварин загинули...» [12].

Цей акт екоциду спричинив кілька наслідків. Одним із них є гуманітарна катастрофа. Якби вона сталася не в зоні бойових дій, то потерпілий регіон уже одержав би величезну міжнародну допомогу. Тисячі будинків були затоплені, десятки тисяч людей мусили евакуюватись або чекали на порятунок. Другим наслідком став екологічний хаос, зокрема втрата водно-болотних угідь та інших природних середовищ. Третій – знищення українських сільськогосподарських угідь та інших елементів вітчизняної економіки [4].

Одним із найнебезпечніших наслідків стала загроза для системи охолодження реакторів Запорізької АЕС у м. Енергодар.

Уже через 10 днів після катастрофи було зафіксовано, що вода в нижній течії р. Дніпро забруднена у 28 тис. разів понад норми. Міністр охорони здоров'я України Віктор Ляшко наголосив на небезпеці, яку становить така вода. Виникла ймовірність спалахів гострих кишкових інфекційних хвороб. Тому були заборонені купання, вилов риби, пиття води, поїння худоби [1].

Учені спрогнозували скорочення популяції багатьох видів морських мешканців. Через зміну складу води, зокрема через значне опріснення та потрапляння токсичних речовин, під загрозою опинилися мідії, бички [8].

Експерти оцінили, що в майбутньому повне відновлення Каховської ГЕС коштуватиме близько 2 млрд грн. Лише на Правобережжі через теракт були затоплені сільськогосподарські землі площею близько 10 тис. гектарів [36].

ООН після теракту дала невтішний прогноз стосовно зростання цін на продовольство та виникнення проблем зі збиранням і посівом наступного врожаю. Було визнано, що це глобальна світова проблема [7].

Уже через пів місяця після катастрофи на місці Каховського водосховища через зниження рівня води утворилася справжня пустеля [37].

Точна кількість жертв рашистського теракту, очевидно, буде встановлена згодом. Достеменно вже відомо про кілька десятків загиблих місцевих жителів. Життя декого з них обірвали вогнепальні поранення, завдані російськими окупантами під час спроби врятуватися.

Чи не на весь світ стала відома історія порятунку Катерини Крупич із її 12-річним сином Максимом та 4-річною донькою Марійкою, які благали про допомогу з даху будинку дачного кооперативу «Чайка-2» неподалік м. Олешки, що на лівобережній частині Херсонщини, затопленій унаслідок підриву Каховської ГЕС. Своє місце перебування після катастрофи Катерина та її діти змінювали двічі. Вода дуже швидко прибувала, тому із затопленого даху власного будинку родині довелося перебратися на сусідній, а згодом іще на один – вищий. Катерина після порятунку розповіла, що торбинки з їжею та водою, які вона захопила з дому, віднесло течією, на її телефоні залишалося 15 % заряду. Жінка

намагалася не панікувати, але з підвищенням рівня води її дедалі більше охоплював відчай. Через добу маму з дітьми знайшли українські військові, які дронном моніторили масштаби затоплення на окупованій території. Прикордонник із позивним «Санта» першим побачив цивільних людей, які благали про допомогу з віконця в даху затопленого будинку. Щоб заспокоїти їх, бійці почали передавати пляшки з водою із прикріпленими скотчем записками: «Не панікуйте», «Тримайтеся», «Евакуація буде». Надіслали також чорний маркер для зворотного зв'язку. Через сильні пориви вітру Катерина вхопила пляшку з водою не з першої спроби. Проте наступні пляшки стали рятувними для дітей, які страждали від спраги. Операція з порятунку родини тривала майже 10 год. До неї було залучено кілька бригад військових. Роботу ускладнювали сильна течія та розміщення дачного кооперативу на островах у «сірій» зоні поміж двох берегів р. Дніпро. Після порятунку Катерина Крупич із Максимом та Марійкою дісталася рідного м. Херсон. Усе їхнє майно в будинку біля м. Олешки залишилося під водою [30].

Єдиним позитивним наслідком учиненого акту екоциду стали археологічні знахідки на дні обмілілого Каховського водосховища. Скажімо, в районі м. Нікополь знайшли давні мушкети й каску часів Другої світової війни. Також у зоні обміління місцеві жителі помітили людські останки. На відеозаписі, опублікованому в соцмережах, видно кілька черепів, один із них – у німецькому сталевому шоломі [5].

Згодом на місці Каховського водосховища поблизу с. Покровське Нікопольського району Дніпропетровської області виявили руїни січової церкви Покрови Божої Матері, яку свого часу малював Тарас Шевченко, а згодом описував Олександр Довженко [3].

А наприкінці червня 2023 р. на березі Національного заповідника «Хортиця» знайшли старовинний довбаний човен. З огляду на стан збереженості деревини дослідники припустили, що його вік може становити 300–500 років [2].

Отже, підриви ДніпроГЕСу радянськими та німецькими військами під час Другої світової війни, а також Каховської ГЕС рашистами у 2023 р. – це цілеспрямовані акції, здійснені за наказом командування з метою стримати наступ армії супротивника. Такі дії є складовою тактики «випаленої землі», яка в повоєнний час була заборонена протоколом Женевської конвенції. Отже, якщо стосовно дій РСЧА чи Вермахту в роки Другої світової ще не існувало правового регулювання, то в наші часи дії військ РФ є свідомим порушенням уже встановлених міжнародних норм, нехтуванням сучасних законів та звичаїв ведення війни. Послідовники більшовицьких та гітлерівських методів ведення війни – путінські рашисти – й надалі дотримуються злочинної тактики «випаленої землі», не рахуючись із власними втратами та загибеллю цивільного населення. Підрив Каховської ГЕС призвів до затоплення сіл, а також лінії оборони військ РФ і неконтрольованого поширення наявних на ній вибухових засобів стримування. Деякі наслідки рашистського екоциду, на жаль, іще будуть актуальні впродовж тривалого періоду історії.

Каховська ГЕС після підриву російськими окупантами.
6 червня 2023 р. [14].

Пляшка з водою, маркер та записки, що були передані українським дроном Катерині Крунич [16].

Джерела та література:

1. Гончаренко Анастасія. Підлив Каховської ГЕС: вода у Дніпрі забруднена у 28 тисяч разів понад норми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsn.ua/ukrayina/pidriv-kahovskoyi-ges-voda-u-dnipri-zabrudnena-u-28-tisyach-raziv-ponad-normi-2351200.html>. – Назва з екрана.
2. Горлач Поліна. На дні колишнього Каховського водосховища знайшли човен, якому, ймовірно, 500 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://suspilne.media/519367-na-dni-kolisnogo-kahovskogo-vodoshovisa-znajšli-човен-якому-ймовірно-500-років/>. – Назва з екрана.
3. Горлач Поліна. На місці Каховського водосховища знайшли рештки козацької церкви, про яку писав Довженко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://suspilne.media/508251-znajšli-restki-kozackoi-cerkvi-na-misci-kahovskogo-vodoshovisa/>. – Назва з екрана.
4. Дамба Каховської ГЕС: десять порад Тімоті Снайдера, як висвітлювати катастрофу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://texty.org.ua/fragments/109850/damba-kahovskoyi-ges-desyat-porad-уак-pysaty-pro-katastrofu/>. – Назва з екрана.
5. Денькович Ярослава. На дні Каховського водосховища знайшли старовинні артефакти та людські черепи – фото [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsn.ua/ukrayina/na-dni-kahovskogo-vodoshovischa-znayshli-starovinni-artefakti-ta-lyudski-cherapi-foto-2348608.html>. – Назва з екрана.
6. Женевская конвенция от 8 июня 1977 года. Протокол I, Часть IV, Глава III, Статья 54 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.icrc.org/ru/doc/assets/files/2013/ap_i_rus.pdf. – Назва з екрана.
7. Коваленко Олена. Ціни на продукти обов'язково зростуть: ООН про наслідки підливу ГЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/economics/agro/v-oon-prognozuuyut-zrostannya-cin-na-harchi-через-риунування-каховскої-гес-12291735.html>. – Назва з екрана.
8. Козова Лариса. Без мідій та бичків: відомі наслідки для Чорного моря після підливу Каховської ГЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/ecology/без-мідій-та-бичків-відомі-наслідки-для-чорного-моря-після-підливу-каховскої-гес-12293172.html>. – Назва з екрана.
9. Лук'янюк Володимир. Цей день в історії. Підлив ДніпроГЕСу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.jnsm.com.ua/h/0818P/>. – Назва з екрана.
10. Мірошнікова Аліна. Каховська ГЕС: трагедія, яку вивчатимуть у школах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvitoria.media/experience/kahovska-ges-tragediya-уак-увчатимуть-шкільчаків/>. – Назва з екрана.
11. Мороко В.М. Дніпрогес. Чорний серпень 1941 року / В.М. Мороко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2010. – № 29. – С. 197–202.
12. Перехоплення СБУ підтверджує, що Каховську ГЕС підірвала диверсійна група росіян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3720431-perehoplennya-sbu-pidtvrdzue-so-kahovsku-ges-pidirvala-diversijna-grupa-rosian.html>. – Назва з екрана.
13. Пігідо-Правобережний Ф. Велика Вітчизняна війна. Видання «Нового Шляху». – Вінніпег, 1954. – 232 с.
14. ТЕРМІНОВО! Окупанти підірвали Каховську ГЕС. Перше відео МАСШТАБНОГО РУЙНУВАННЯ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=kzFuQ72LkJA>. – Назва з екрана.
15. Фонди Запорізького обласного краєзнавчого музею.
16. Фонди Національного музею історії України у Другій світовій війні (далі – НМІУДСВ). – Акт приймання предметів на постійне державне зберігання № 301 від 03.07.2023 р.
17. Фонди НМІУДСВ. – Бармаш Іван Прокопович. Довідкова картка.
18. Фонди НМІУДСВ. – Бобок Костянтин Єремійович. Довідкова картка.
19. Фонди НМІУДСВ. – КН-132790. – Н-2928.
20. Фонди НМІУДСВ. – КН-15343. – Ф-4656.
21. Фонди НМІУДСВ. – КН-18070. – Д-3899.

22. Фонди НМІУДСВ. – КН-18098. – Ф-6838.
23. Фонди НМІУДСВ. – КН-229380/100. – Ф-30613/100.
24. Фонди НМІУДСВ. – КН-263085. – Філ-2695.
25. Фонди НМІУДСВ. – КН-30313. – Л-2561.
26. Фонди НМІУДСВ. – КН-56201/1,2. – РТ-1615/1,2.
27. Фонди НМІУДСВ. – КН-56202. – РТ-1616.
28. Фонди НМІУДСВ. – КН-56203/1,2. – РТ-1617/1,2.
29. Фонди НМІУДСВ. – Коробова Параска Прокопівна. Довідкова картка.
30. Фонди НМІУДСВ. – Крупич Катерина Валентинівна. Довідкова картка.
31. Фонди НМІУДСВ. – Кузьмич Микола Савич. Довідкова картка.
32. Фонди НМІУДСВ. – Лошкарьова Ганна Степанівна. Довідкова картка.
33. Фонди НМІУДСВ. – НД-11061.
34. Фонди НМІУДСВ. – Шило Поліна Павлівна. Довідкова картка.
35. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 3206. – Спр. 248. – Арк. 18.
36. Шварц Дмитро. Це попередні цифри: екологічні збитки від підриву Каховської ГЕС перевищили 55 мільярдів гривень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/ecology/ce-poperedni-cifri-ekologichni-zbitki-vid-pidrivu-кахovskoj-ges-perevishchili-55-mlrd-grn-12287832.html>. – Назва з екрана.
37. Шварц Катерина. Моторошно обміліле Каховське водосховище показали на відео [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/war/motoroshno-obmilile-кахovske-vodoshovishche-pokazali-na-video-detali-12300423.html>. – Назва з екрана.
38. Шурхало Дмитро. У 1941 році було підірвано ДніпроГЕС, щоб зупинити німців. Скільки людей загинуло? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/pidryv-dniprohes-u-1941-rotsi/31415294.html>. – Назва з екрана.
39. Що це за 205-та мотострілецька бригада армії РФ, яка підірвала Каховську ГЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://defence-ua.com/army_and_war/scho_tse_za_205_ta_motostriletska_brigada_armiji_rf_jaka_pidirvala_кахovsku_ges-11803.html. – Назва з екрана.

© Zlatko ZLATANOV

BLASTINGS OF THE DNIPRO HPP DURING THE SECOND WORLD WAR AND KAKHOVSKA HPP IN 2023. THE MUSEUM ASPECT

The article highlights the course of the blastings of the Dnipro HPP during the Second World War and the Kakhovka HPP in the current Russian-Ukrainian war as vivid examples of the use of "scorched earth" tactics; the consequences of these criminal actions are indicated; the stages of the restoration of the Dnipro HPP are described through the fate of the participants in the post-war reconstruction, the materials of which are stored in the funds of the Memorial Complex; shows the prospects of restoration of the Kakhovka HPP, the impact of its destruction on the global ecological and economic situation around the world.

Keywords: Dnipro HPP, Kakhovka HPP, war, hydroelectric power plant, Wehrmacht, Red Army, Russian Federation, Ukraine, Memorial.